

TWO STONE MEDIEVAL HEADS IN THE MUSEUM OF SLAVONIA

SUMMARY

The Collection of Medieval Stone Monuments of the Museum of Slavonia of Osijek involves, apart from architectural elements, two stone heads. Although the heads were unclassified and lacked data on their origin and discovery site until recently, the handover record of 1971 suggests that the Regional Institute for Monument Protection rendered, along with other medieval findings from various sites, 'the head of a stone sculpture' found in a medieval church in Voćin during protection works. The church was the prominent and now again restored Late Gothic Church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary. Since other field documentation includes no data on its discovery, the head is likely to have been found during clearance of the church and Franciscan monastery premises. Now there is the problem of determining which head was found in the Voćin church.

Katarina and Eufrozina, Nikola Iločki's daughters and Lovro Iločki's sisters, had the church and the Franciscan monastery of Voćin (oppidum Athyna, Attina) built in the last decade of the 15th century. After the Ottoman occupation of Voćin in 1543, the abode in the monastery and church was terminated and the buildings were severely devastated.

The fragmentarily preserved and severely damaged head of Christ crowned with thorns was initially considered 'the head of the stone sculpture' of Voćin because the other head with an ivy wreath was later found in the depot.

Analysis of the stone which the heads were made of has catered both for general data on possible places where the sculpture was made and for some specific indicators such as the way of deterioration and emergence of damage or the content of the white protective coating.

The attempt of iconographic analysis and search for closer analogies for the second, finely shaped head with a youthful face and curly hair covered with an English ivy wreath have not given any concrete results, just some indications.

The position of the head with respect to the fully preserved neck implies that this might be a full figure staring

at something above (Christ on the cross, another person) or a head serving as a decorative console table. This issue has entailed different opinions in the paper as well as has its dating. Beside the common standpoint that this is highly valuable late mediaeval stone figural plastics, particularly if the lack of any evidence of the kind from the pre-Turkish period in eastern Croatia is taken into consideration, the head with an ivy wreath has aroused different opinions on its date of manufacture. The estimates range from the end of the 14th or the beginning of the 15th century all the way to the late 19th or the early 20th century. In this view, one should bear in mind that the colleagues could get use of only photo-documentation. The author of the paper is more prone to the latter dates, taking account of the historical data. The views on a possible stylistic and temporal connection with the findings of sculptures from the later reign of Sigismund (the second and third decade of the 15th century) in Buda are also opposing.

The same can be said for the stone head which might be found in the Voćin church whereat slight prevalence is given to the head with an ivy wreath. Yet, certain conclusions require more specific data.

The fragment of the upper part of the head of Christ crowned with thorns can be, due its fragmentariness, only generally dated to the 14th-15th century period.

All the dilemmas and a relatively large range in the dating of the head with an ivy wreath once again point to the importance of keeping precise archaeological museum documentation since otherwise, even the most significant findings can be completely discredited in the professional and scientific sense.

Instead of a conclusion one needs to stress the rarity and the artistic and monumental value of the two stone heads for the late medieval period in eastern Croatia and hope that further research of the documentation of other medieval sites in eastern Croatia will 'dig up' new data on 'the head of the stone sculpture'.

O PUTOVANJIMA IZ VALPOVA U BEČ TE IZ BEČA I BUDIMA U VALPOVO U DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA

U radu se analiziraju dijelovi obimne arhivske građe iz fonda Valpovačkog vlastelinstva HR-DAOS 476, a odnose se na drugu polovicu 18. stoljeća. Autorica donosi opise tri putovanja na temelju računa i popisa troškova iz 1756., 1791. i 1795. godine. Prvo putovanje vezano je za Petera Antuna Hillepranda von Prandau (1676.-1767.), prvog vlasnika Valpovačkog vlastelinstva koji je 1756., unatoč visokoj životnoj dobi od 80 godina, putovao iz Valpova u Beč. Analizirala je račun iz te godine s popisom troškova koji sadrži vrijedne i do sada neobjavljene podatke. Analizirajući zapise tih troškova i posebnih izdataka, ocrtila je rute toga putovanja. Druga analiza vezana je za putovanje sekretara Paula Kirchmajera od Beča do Valpova u prosincu 1791., a treća za 1795. i opis prijevoza orgulja na dvojim kolima iz Budima u Valpovo.

Ljerka Perčić

Vukovarska 1b
HR-42000 Varaždin

Ključne riječi
Valpovačko vlastelinstvo
tri putovanja
P. A. Hilleprand
Paul Kirchmajer
Valpovo
Beča
Budim
druga polovica 18. stoljeća

O ARHIVSKOM FONDU VALPOVAČKOG VLASTELINSTVA

Već nas 53 godine dijeli od objave doktorske disertacije o Valpovačkom vlastelinstvu koju je povjesničar Igor Karaman objavio 1961. godine¹. Nesumnjivo taj je rad temelj dosadašnjim i budućim istraživanjima povijesti Valpova od početka 18. stoljeća do 1945. godine. Karamanova neizmjerena zasluga se značajnijim dijelom odnosi na revalorizaciju arhivskog fonda s današnjom oznakom *Valpovačko vlastelinstvo* HR DAOS 476, pohranjenog u Državnom arhivu u Osijeku. Taj obim i vrijedan arhivski fond ima 275 dužnih metara građe. Proučavajući dulji niz godina arhivsku građu nastalu u Valpovu, ali i uspoređujući u Beču, on je u više navrata pisao o njejoj složenosti odnosno dijelovima koji ju tvore².

Koristeći stare signature Karaman je opisao sadržaje pojedinih dijelova fonda koji su bili obilježeni uobičajenim onovremenim oznakama i pohranjeni u obliku svežnjeva na policama. U današnje vrijeme ta je građa, ako se radi o ugovorima, diplomama, izvještajima, mnogobrojnim zapisnicima, najraznovrsnijim računima, pismima pohranjena u arhivskim kutijama.

Drugi dio valpovačkog fonda čine raznovrsne knjige. Često su to samo svežnjevi papira različite veličine i debljine prošiveni jačim koncem. Ponekad imaju korice presvučene nekim višebojnim papirom i ukrasnom etiketom na kojoj je naslov sa sadržajem.

Postoje i knjige u današnjem smislu. Čisti snopovi papira prošiveni koncem uvezani su između drvenih korica presvučenih kožom. Pokoja je koža ukrašena utisnutim ukrasima. U ovakve knjige u Beču su upisivani prijepisi primljenih pisma, koncepti i zapisi odgovora na njih, pisma trećim osobama, ponekad prijepisi važnih dokumenata. Ugovori s pojedinim zaposlenicima također se mogu pronaći u prijepisu na stranicama tih debelih rukopisnih knjiga.

DJELOVANJE P. A. HILLEPRANDA VON PRANDAU I NJEGOVIH STRUČNJAKA

U navedenom fondu među računima, ugovorima, pismima i njihovim prijepisima nalaze se brojni zapisi o troškovima čestih putovanja baruna Petera (Petar) Antona (Antun) Hilleprandt von Prandaua (1676.-1767.), prvog vlasnika Valpovačkog vlastelinstva, koji je od 1722. i potonjim godinama u proljeće i jesen svake godine putovao u Valpovo i obratno.

Od prvog dolaska u Valpovo u travnju 1722., boraveći tu nekoliko tjedana, izravno je upravljao obnovom i izgradnjom dvorca i dvorske kapelice. Potom se brinuo o izgradnji kasarne, župne crkve, župnog dvora, pivare, mlinova, pilane za daske i škole u blizini župnog dvora. Istodobno veliku

pažnju posvetio je uređenju vrta ispred dvorca, prosijecanju aleja kroz obližnju šumu, uređenju staja i drugih gospodarskih zgrada. Zapošljavajući vrsne šumare i lovočuvare posebno je brinuo o šumskom fondu i divljači u obližnjim lovištima.

Isto tako je od 1722. na tim zahtjevnim poslovima zapošljavao, premještao i otpuštao brojne službenike. Prateći njihov rad na gradnji, obradi zemlje, uzgoju stoke, iskorištavanju šuma nastojao je mijenjati radne navike i smanjivati štete koje su nastajale zbog nepažnje, nehaja i zaostalosti ekonomske proizvodnje. Značajni prihodi koje je ulagao u vlastelinstvo stjecali su se isporukom fortifikacijske građe za osječku i petrovaradinsku utvrdu te otpremom ogrjevnog drva za civilno i vojno stanovništvo toga područja³.

Poslije prvog provizora Stephana Szarke, od najranijih dana nove uprave dobara vlasnik je zaposlio geometra Sebastijana Freudhofera desetljećima najbolje plaćenog vlastelinskog službenika. Za nesmetan rad ovome došljaku, prva poznata isplata primanja za izvršene radove je iz ožujka 1724. godine, dodijelio je također stalno plaćenog prevoditelja s kojim je obilazio vlastelinstvo. Na temelju brojnih mjerenja geometar je crtao karte valpovačkog posjeda i kontrolirao granice prema susjednim vlastelinstvima. Povremeno je nadgledao gradnju objekata prema dostavljenim nacrtima ili je sam na zahtjev vlasnika posjeda crtao manje objekte.

Odlaskom s dužnosti dugogodišnjeg provizora Wenzela Anneisa u kolovozu 1736. Freudhofer u dogovoru s vlasnikom preuzima nadgledanje rada službenika vlastelinstva. Upravljajući posjedom izravno je odgovarao vlasniku P. A. Hilleprandu, kako se on najčešće potpisivao. Kontrola posjeda, novčanih primitaka i izdataka bila je temeljita i sustavna. O tome svjedoče stotine sačuvanih prijepisa pisama, izvještaja i naputaka za rad koji su se tjedno, dvotjedno ili po potrebi slali iz Valpova i Beča.

Sačuvani koncepti analiza poslovanja vlastelinstva iz pera P. A. Hillepranda potvrđuju koliko je sam vlasnik bio uistinu kreator napretka cijelog posjeda. Isto tako njegov boravak u Beču nimalo nije štetio razvoju cijelog vlastelinstva. Moglo bi se reći da je boraveći u centru moći svojim vezama na više načina doprinio uspješnom razvoju posjeda. Dolazeći u Valpovo vlasnik je osobno provodio dodatni nadzor. Donoseći sa sobom raznolike novine, te uvodeći nove postupke dobivanja sirovina za prodaju, podupirao je opći napredak. Iz svega opisanog očito je da je neutemeljena, ali do sada dijelom prihvaćena ocjena, da vlasnik stoga što nije živio u Valpovu, nije posebno vodio brigu o posjedu.

Tijekom prvih desetljeća 18. stoljeća bilo je još nekoliko osoba koje su boraveći u posadi osječke Tvrdje istovremeno obilazile i nadgledale posjed u vrijeme kada je P. A. Hilleprand boravio u Beču. Desetljećima posebno značenje u praćenju stanja i razvoja vlastelinstva imao je dugogodišnji carski službenik J. J. Passardi (1689.-1773.) nastanjen u

³ PERČI, LJ., Vlastelinski špan i valpovački knez Andrija Presnac (1741.-1811.): Prilozi za istraživanje Valpovačkog vlastelinstva u drugoj polovici 18. stoljeća, Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje 11, 2011., 75-112. U tom radu su objavljeni rezultati istraživanja fonda 476.

Tvrđi. On je povremeno uz druge osobe obavljao reviziju provizorskih izvještaja, te bio osobni predstavnik vlasnika u vrijeme sklapanja ugovora o iznajmljivanju Valpovačkog vlastelinstva Ivanu Kapistranu Adamoviću sredinom 1763. godine.

ZNAČAJNI PODACI IZ RAČUNA OD RUJNA 1756. GODINE

Na pozadini jednog arka folio formata⁴ zapisan je broj računa 22 Iz rujna 1756. godine i trošak od 157 fl. 18 xr. za povratno putovanje P. A. Hillepranda iz Valpova u Beč. Poznato je da je na tom, kao i na prethodnim putovanjima, sekretar bio u pratnji za Valpovo. S obzirom na starosnu dob putnika razumljivo je da je osim slugu i kočijaša bila potrebna prisutnost još jednog službenika. On je plaćao putne troškove i brinuo o uspješnom odvijanju putovanja, jer je dobrim dijelom putovanje u cjelini ovisilo o vremenskim uvjetima kroz Slavoniju, Ugarsku (Mađarsku) i Austriju. Ništa manje nije bila važna umješnost kočijaša koji je upravljao konjskom zapregom. Iz nepoznatog razloga netko je na tom računu ispod iznosa utroška zapisao na mjestu gdje je prije bila napisana pa djelomično izbrisana kraća riječ ili broj, dan 16. rujna 1756. godine. Prema dnevnim utrošcima vidljivo da je putovanje za Beč završilo šestog dana od polaska iz Valpova, tj. 20. rujna te godine. Moguće je da je ta neimenovana osoba bio osobni sekretar koji je godinama u Beču prema uputama vodio pismenu prepisku, brinuo o kućnom arhivu i obavljao ostale administrativne poslove P. A. Hillepranda. Na prvoj stranici računa na vrhu popisa vidljivo je da je izvjesna osoba 14. rujna uz ostatak od prošlog obračuna od 26. fl. 5 xr. primila još 120 fl. i da se na povratku, kako je bilo potrebno, tim novcem plaćalo pojedinačne troškove putovanja⁵.

Prvi zapis izdanog novca spominje hranarinu za Johanna i Hänbela od 34 xr. plaćenu 9. rujna 1756. godine. Tko su bila ta dva čovjeka nije poznato, a niti razlog zbog kojeg im je dana ta vrsta naknade. Moguće je da su bili nekamo službeno poslani i stoga su primili današnjim rječnikom naknadu za službeni put, zapravo dnevnicu. Takav oblik plaćanja nije ni nov niti neuobičajen i često se nalazi među računima valpovačke arhivske građe 18. stoljeća.

Pet dana kasnije, u drugom redu zapisano je da je 14. rujna svakom od 15 dječaka koji su pjevali u dvorskoj kapelici isplaćeno po 7 xr. ukupno 1 fl. 45 xr.

Sl. 1., Troškovi putovanja za dječачki izbor od Valpova do Beča, gornji dio prve stranice računa.

Na prvi pogled malo je neobično da se među izdancima za putovanje do Beča bilježi trošak putovanja- za izvođače crkvene glazbe. Postavlja se jednostavno pitanje zbog čega je ovaj kratki zapis izdanog novca iznimno važan za kulturnu povijest Valpova. Sigurno je da se temeljem ovog podatka može tvrditi da je u neko neutvrđeno vrijeme i prije ovog događaja u dvorskoj kapelici tijekom mise pjevao dječачki

zbor. Njegovo postojanje u lokalnoj sredini potvrđuje visoki stupanj glazbene kulture Valpova kakova se istovremeno bilježi u razvijenim centrima carske i crkvene vlasti.

Koliko je to pjevanje dječачkog zbora bilo često prije zabilježenog nastupanja pred prisutnim P. A. Hilleprandom nije moguće reći. O uspješnosti i kvaliteti izvedbe nije moguće donijeti sud. Ipak novčana nagrada vlastelina govori u prilog činjenici da je izvedba bila u najmanju ruku dobra, jer je on dao novac svakom izvođaču. U ono vrijeme 7 xr. bio je iznos nekih dnevnica za jednostavne težačke poslove, pa se ne bi se moglo reći da je bio sitnica.

Tema dječачkog zbora po prirodi stvari iznimno je zanimljiva, široka i obuhvatna. U ovom trenutku ona predstavlja tek kratki uvod u problematiku crkvene glazbe sredinom 18. stoljeća u Valpovu i treba biti dodatno proučena. Ovo otkriće neosporno potvrđuje kako je malo poznat tadašnji svakodnevni život u vlastelinskom dvoru i samom Valpovu. Ovih 15 dječaka treba gledati kao djecu mještana, iako je među njima mogao biti i po koji sin službenika vlastelinstva.

Zanimljivo je da se ništa ne zna o osobi koja ih je uvježbavala. Moguće je da je to bio netko iz redova crkvenjaka kojima je glazba bila bliska⁶. Općenito je poznato da su oko sredine 18. stoljeća pri katedralama postojali brojni dječачki zborovi s dugom tradicijom. Vodili su ih tada čuveni i priznati glazbenici. Poznato je da je između 1740. i 1749. godine mladi Joseph Haydn (1732.-1809.) bio član dječачkog zbora Kapele s. Stjepana u Beču. Poslije njegovog ulaska u zbor su primljena i njegova dva mlađa brata Johann Michael (1737.-1806.) i Johann Evangelist (1743.-1805.)⁷.

Poslije Tridentuskog sabora na svečane dane u crkvama u manjim mjestima uvodi se višeglasno pjevanje. U godini nastanka zapisa davanja novčane nagrade članovima valpovačkog dječičkog zbora, Marija Terezija strogo je zabranila u crkvenim obredima⁸ korištenje trubli i udaraljki. Tako i ovaj podatak, rekli bi zabrana s najvišeg političkog i upravnog položaja, potvrđuje iznimnu važnost crkvena glazba u životu podanika Marije Terezije. Možemo se usput upitati koliki je udio u zaslugi osnivanja dječičkog zbora i samog vlastelina P. A. Hillepranda. Poticaj je mogao doći kako s njegove strane tako i iz crkvene sredine.

Iz svega iznesenog očito je da je ovaj zapis među troškovima putovanja iznimno važan. On za sobom donosi više pitanja nego je u ovom trenutku moguće pouzdano dati odgovora. Očito je da je postojanje ovog zapisa među napojnicama, plaćenim objedima, popravcima kolnih kotača trajno obogatilo glazbenu prošlost kako Valpova tako i Hrvatske.

⁶ Zapisnik Franjevačkog samostana u Našicama, knjiga I (1739.-1787.), Našice-Slavonski Brod-Zagreb 2010., 23, 25, 29. Na ovim stranicama su zabilježeni neki događaji u 1756. godini. Nema spomena da je netko od franjevaca iz Našica, koji su vodili rezidenciju Bezgrešnog Začeca u Valpovu, susreo vlastelina P. A. Hillepranda. Nije poznato koliko je redovnika bilo u župi te 1756. godine. Iz zapisa na stranici 41 zna se da je 1761. godine bilo 5 redovnika. Uz župnika oca Gerarda iz Valpova bio je otac Grgur iz Valpova, dalje otac Veit Tribl godišnji propovjednik za njemački jezik i orguljaš, te otac Augustin Žarković i otac Bernardin Gučić obojica vanjski propovjednici.

⁷ HUSS, Manfred, Joseph Haydn, Eisenstadt 1984., 339.

⁸ FLOTZINGER, Rudolf, Geschichte der Musik in Österreich, Graz Wien 1988., 116

Iz zapisanih troškova, navedenih u spomenutom računu, mogu se dalje pratiti troškovi, poteškoće, potrebe i svakodnevnica, zasigurno napornog, dugog putovanja. Tako je dana 15. rujna, prema zapisima troškova, očito je da su dvije odrasle osobe izvjesni Nikola i jedno vojno lice, dobile po 34 xr., a posada kočije koja je vozila do Miholjca primila je napojnicu 51 xr. Posebno se bilježi da su konjanici, možda kao pratnja, također dobili 20 xr.

Sljedećeg dana u Miholjcu je služena misa i za nju je plaćeno 34 xr. Zapisan je iznos plaćen za hranu 2 fl., to bilježe kao za kuhinju, pa opet 34 xr. konjanicima, 51 xr. napojnice posadi kočije, koja ih je pratila do riječnog prijelaza na Dravi. Posebno se ističe da je podanicima kod skele na Dravi dano 2 fl.

Do kraja dana na mađarskoj strani vlastelin Prandau je prošao kroz mjesta Terahid⁹ i Viragos. Zapisani su izdaci za prijevoz i nekoliko napojnica među kojima u Mohaču za hranu nekoj ženi 2 fl. Potom slijede troškovi za prijevoz kočijom do Patuseka 8 fl. i Sexarda 6 fl. kojem je nekoj ženi plaćeno 6 fl.

Dana 17. Rujna, u nastavku putovanja, prijevoz od Sexarda do Torocka plaćena je 9 fl., 44 xr. dano je za napojnicu. Sljedeća dionica putovanja kočijom do Kerestura plaćena je 10 fl. 14 xr. te napojnica od 44 xr. Dalje se nabrajaju razni manji iznosi, pa između ostalog 1 fl. I 4 xr za hranu tj. kuhinju i napojnica za krčmaricu 17 xr. Do večeri još su plaćene kočija do Stolnogbiograda 6 fl. i napojnica 1 fl.

Sljedećeg dana je naveden trošak od 6 fl., a kolaru za popravak kotača kočije je plaćen iznos od 7 xr. Naredna etapa putovanja do mjesta Moora plaćena je 3 fl., a napojnica 20 xr. Ovdje su nekom vlastelinskom kočijašu platili 2 fl., krčmarici 17 xr, te kovaču i kolaru 7 xr. Od Moora do Gischweina zaprega je plaćena 6 fl i dana napojnica 51 xr. Za ručak u istom mjestu izdvojeno je 6 fl. 21 xr. Za nastavak putovanja do Raaba plaćeno je 9 fl. i za napojnicu 54 xr.

Zapisujući izdatke tijekom 19. rujna zabilježeno je da je plaćena misa u crkvi u Raabu 34 xr. i sakristanu dano je 17 xr. Sljedeća dionica puta do Weiseburga plaćena je 10 fl., a za napojnicu je izdvojen 1fl. Prema zapisu gospođa iz solarskog ureda primila je 2 fl, a solarski pomoćnik 1 fl. Ručak je posebno plaćen 3 fl. 57 xr.

Do Prucka (Bruck na rijeci Leithi) zaprega je plaćena 10 fl., a napojnica je bila 48 xr. U tom mjestu su platili vagarinu 7 xr. Do Zorndorfa zaprega od 4 konja plaćena je 2 fl. 50 xr., a napojnica je iznosila 20 xr. Za vino popijeno u Paronhetu platili su 10 xr.

Dana 20. rujna platili su nekom podrumaru 2 fl., za hranu/ kuhinju 4 fl. i 12 xr., a nekim ljudima 51 xr. Treća misa na ovome putovanju također je plaćena 34 xr. Zadnji izdatak na putu od Valpova u Beča je trošak slanja glasnika u Felling na vlastelinsko dobro u južnom predjelu izvan Beča.

Ukupni trošak Prandauovog povratka u Beč iznosio je 157 fl. i 18 xr. te je bio veći od planiranog iznosa za povratak. Trebalo je još namiriti 11 fl. 13 xr. Zahvaljujući ovako

⁹ Grafija mjesta preuzima se iz arhivskog izvora, svaki puta na način kako je napisano u određenom dokumentu.

temeljitom popisu troškova može se zaključiti da je to putovanje trajalo 6 dana i odvijalo se u nekoliko etapa. Putem se jelo, kod znanaca, ali i u krčmama. Tijekom putovanja uklanjali su se sitni nedostaci na kočiji.

PUTOVANJE SEKRETARA PAULA KIRCHMAIJERA OD BEČA DO VALPOVA U PROSINCU 1791.

Putovanje u zimskim uvjetima nije ni danas svaki puta jednostavno. U primjeru ovog putnog računa od prosinca 1791. koji je podnio sekretar Paul Kirchmajer, mada je kratko i suhoparno napisan, ipak se iz njega saznaju onodobne poteškoće putovanja u zimskom razdoblju. Sl. 3., Troškovi putovanja sekretara Paula Kirchmajera, prosinac 1791.

Inače, prema sačuvanoj arhivskoj građi Kirchmajer je na mjesto sekretara baruna Josipa (Josepha) Hillepranda von Prandaua (1749.- 1816.), sina Petra Antuna, primljen oko 1775. godine. Od tog je vremena obavljao poslove vođenja bečkog kućanstva te u knjigama bilježio sve primitke i izdatke. Isto tako u ime baruna vodio je dopisiavnje s vlastelinstvom u Valpovu i ostalim dobrima u okolici Beča. Brinuo se o osoblju koje je živjelo uz baruna, njegovoj majci udovici Christini (1715.- 1784.), plaćao stanarinu u centru Beča i vodio njegov kućni arhiv u kojem su, između ostaloga, bile pohranjene vrlo važne godišnje knjige o primitcima i izdancima vlasnika Valpovačkog vlastelinstva. Među bečkim računima koji su u neko vrijeme s cijelom barunovom pismohranom dopremljen u Valpovo postoji onaj koji dokazuje da je za valpovo kupljen klavir u lipnju 1783. godine¹⁰. O vremenu dopreme nema podataka, ali se već početkom rujna učitelju J. Fuchsu¹¹ isplaćuju usluge natezanja žica za klavir 18 fl. i 4 štimanja za 2 fl. ukupno 20 fl. Hilleprand von Prandau, dvostruki udovac, druga supruga Ana Maria preminula je 10. lipnja 1788. godine, barun je, zbog više razloga, doveo u preveliku zaduženost cijeli valpovački posjed, te napustio Beč i na prijelazu 1789. na 1790. godinu, nasilno preuzeo upravu vlastelinstva¹². Iz tog je razloga raspušteno bečko kućanstvo¹³, a osobni sekretar Kirchmajer je prešao voditi poslove u Valpovo.

Putovanje od Beča do Valpova preko Belja, središta vlastelinstva u južnoj Mađarskoj, trajalo je u zimskom razdoblju 14 dana, dvostruko duže od putovanja tom rutom ljeti. Sekretar Kirchmajer krenuo je za Valpovo 2. prosinca 1791. iz Beča, i u podne bio u Schwechatu, a navečer stigao u Bruck. Sljedećeg dana prošao kroz Zurndorfu i navečer se zatekao u Weiselsburg navečer. Dana 4. prosinca u podne bio u Hochstraßu, a navečer u Raabu. Sljedeća četiri dana

¹⁰ HR-DAOS 476, kut. 605. Potvrda na 11 carskih dukata napisana je rukom P. Kirchmajera, a potpisao ju je Phillipp Neüstück sobar. Drugim riječima sobar je obavio kupnju za Valpovo, a potvrda je trebala pravdati izdatak novca.

¹¹ HR-DAOS 476, kut. 620.

¹² HR-DAOS 476, kut. 36, spis 1625/ 1. Dio događaja oko nastalog spora komentira i I. K. Adamović u svome pismu na hrvatskom jeziku poslanom iz Čepina 12.1.1790.

¹³ HR-DAOS 476, kut. 614. Knjiga izdataka zapis 31.3. plaćanje 2 ft. za osglas za trostruko objavljivanje o iznajmljivanju bečkog stana na 1. katu.

postaje su bile u malim mjestima Péru, Ersu, S. Agathi i Dorógu. Zanimljiv podatak u ovom kratkom računu bilježi Kirchmajer osmi i deveti dan svoga putovanja- kada je u mađarskim mjestima Szekbardu i Battaßegu platio grijanje sobe. Dana 12. prosinca sekretar je prenoćio u Mohaču. Jedanaestog dana putovanja prošao je kroz Udvár i Csibokar, a dvanaestog dana stigao je u Belje. Sl. 4., Skica putnog plana Paula Kirchmajera od 2. do 13. prosinca 1791.

Od beljskog posjeda, može se pretpostaviti, da je putniku trebao jedan dan za dolazak u Osijek. Nije poznato je li se prelazeći Dravu zaustavio u Tvrđi ili je produžio u Gornji grad- gdje se na glavnom gornjogradskom trgu nalazila kuća koju je 1749. podigao Peter Antun Hilleprand (zgrada na današnjem Trgu Ante Starčevića u kojoj je sjedište Osječko- baranjske županije). Iz Osijeka je preko općine Retfale i mjesta Petrijevac trebao još jedan dan do konačnog cilja Valpova. Izvještaj je napisan 16. prosinca i iz troškownika se vidi da je Paul Kirchmajer na putu od Beča do Belja potrošio 13 fl. i 51 xr.

Postavlja se pitanje ako je putovao sekretar, a odgovor je vezan uz dvije mogućnosti. Naime, u to se vrijeme moglo putovati stalnom linijom s konjskom zapregom¹⁴ između Beča i Osijeka i obratno¹⁵, a postojala je i druga mogućnost putovanje s kočijom.

Paul Kirchmajer je ostao u Valpovu do početka studenog 1793. godine¹⁶- kada se vratio u rodni Požun (današnja Bratislava). S barunom je ostao u dobrim odnosima, dopisivali su se i uvijek je bio na usluzi. Nadgledao je boravak barunove djece na školovanju, dobavljao glazbene instrumente ili odabirao i brinuo za otpremu kvalitetnog vina.

DOPREMA ORGULJA IZ PEŠTE U VALPOVO U LIPNJU 1795. GODINE

U opisu putovanja i putnih troškova na relaciji Valpovo-Pešta zorno ilustrira doprema orgulja na Valpovačko vlastelinstvo. Za tu prigodu su se 7. lipnja 1795. godini iz Valpova za Peštu uputila tri čovjeka s dvojka kola. Vodio ih je husar Josephus Long¹⁷. Uz odmore na toj relaciji putovali su 5 dana i 11. lipnja stigli na odredište. Utovar orgulja u rastavljenom stanju trajao je dva dana. Ponovo su krenuli na put 13. i 17. lipnja stigli u Valpovo. Sl. 5., Skica dopreme orgulja.

¹⁴ Npr. iz računa na tui ruti plaćeno je kočijašu 314 fl. i 25 xr. za prijevoz kuhara, kuharice, neimenovane muške osobe i raznih porculanskih predmeta. (HR- DAOS 476, kut. 633, račun 143)

¹⁵ HR-DAOS 476, kut. 633, račun 143 od 31.12.1791. plaćeno je kočijašu 314 fl. 25 xr. za prijevoz kuhara, kuharice, neimenovane muške osobe i raznih porculanskih predmeta. Među brojnim računima sljedećih godina na dalje navode se putovanja neimenovanih muških i ženskih osoba, koje se opisuju kao sobari, sobarice, njegovateljice djece, kuhari, pomoćnice na dvoru. Tijekom godina bio je zamjetan broj kako dolazaka u Valpovo tako i povrataka u Beč.

¹⁶ HR-DAOS 476, kut. 637, spis 184. Dana 7.11.1793. primio je preostalu četvrtinu plaće, 100 fl. i novac za putne troškove.

¹⁷ HR-DAOS 476, kut. 24. „Miles J. Long“ zapisan je kao 15. u tabeli službenika vlastelinstva za 1779. godinu. Godišnja plaća mu je bila 40. fl., te je uživao još neka primanja u naturi. Očito je da je bio pouzdan i desetljećima u službi. Dugi niz godina u proljeće i jesen J. Long je nosio dospjele kamate na posuđen novac u Palin dobro u jugozapadnoj Ugarskoj. I svaki je puta kao i 1803. godine podnosio putne izvještaje o potrošenom novcu u postajama na putu.

Husar Long je nakon povratka, prema tadašnjem propisu, pismeno i podnio putni izvještaj na tri stranice folio formata¹⁸. Za troškove po putu primio je 50. fl. Po danima je zapisivano, od jutra do mraka, sve postaje gdje su se zadržavali, objedovali, hranili konje i noćili. Iz zapisa je vidljivo koliko je plaćeno za sijeno i slamu te svijeće za štalu.

Poznato je da je u Pešti 13. lipnja Long zatražio pomoć konjskog vidara i kovača te za to platio 4 fl. Na povratku su pakujući orgulje kupili slamu u vrijednosti 24 xr. Tako su tijekom putovanja zaštitili pojedine dijelove orgulja od moguće trešnje. U Bachsu su 15. lipnja kupili određenu količinu zobi za konje i platili ju 1 fl. i 57 xr. Sljedećeg dana su u Boiji ručali i kupili zobi te sve platili 2. fl. i 27 xr. Nakon izdanog novca za objed u Miholjcu, Long zapisuje još dva izdatka za kupljene dijelove i njihovo montiranje koje je obavljeno u Pešti. U konačnici sveukupni troškovi su iznosili 41 fl. i 17 xr. U gotovini preostalo je 8 fl. 43 xr.

Službenik vlastelinstva provjerio ispravnost obračunavlastelinski podanik Long se naknadno još jednom potpisao i potvrdio da je ispravno isplaćen za putne troškove. Zanimljivo je da je na dnu treće stranice računa u neko neutvrđeno vrijeme i vlastoručna barunova oznaka „vidi Prandau“. Ona dokazuje kao i u mnogim drugim slučajevima da je vlasnik posjeda osobno vodio nadzor nad izdancima i njihovim obračunima.

ZAKLJUČAK

Arhivska građa u fondu 476 Valpovačko vlastelinstvo je višestruka, značajna i zanimljiva. U njenim spisima nalazi se veliki broj pojedinosti i tek naoko usputnih podataka koji obogaćuju saznanja o putovanjima u drugoj polovici 18. stoljeća na putu od Valpova i Beča, Valpova i Pešte i obratno. Odabrani primjeri putnih računa iz 1756., 1791. i 1795. jednako dobro opisuju putovanje posjednika vlastelinstva s pratnjom, ili sekretara vlastelina koji putuje sam bez pratnje ili tri podanika koji iz Pešte dopremaju orgulje.

Ovim opisima nastojalo se istaknuti velika važnost putnih obračuna, koji u sebi osim dijelom očekivanih podataka o postajama na putu i zanimljivostima o uobičajenim kvarovima kočija, ozljedama konja i teškoćama druge vrste, sadrže istinski neočekivane zabilješke izdataka tijekom putovanja. Plaćanje 4 mise, dvije u Valpovu i Miholjcu, i dvije u Ugarsko primjer je manje očekivanog izdatka, ali razumljivog, ako se zna da je putnik u to vrijeme imao osamdeset godina i bio pobožan čovjek.

¹⁸ HR-DAOS 476, kut. 640, spis 194.

ON TRAVEL FROM VALPOVO TO VIENNA AND VIENNA AND BUDIM TO VALPOVO IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

SUMMARY

This paper pays special attention to the part of archival records of the State Archive of Osijek designated with a HR-DAOS 476 mark. These records provide for evidence of travel between Valpovo and Vienna in the second half of the 18th century. Using travel bills first deposited in the manor archive and then transferred from Vienna to Valpovo together with other archival records, the author very thoroughly analyses a receipt proving the expenditure of the return to Vienna incurred by P. A. Hilleprand, aged 80, the owner of the Valpovo manor. He came to say goodbye to his estate and servants. The receipt includes horse-drawn carriage expenses, costs of food, small repairs, tips and reward for four holy masses. Two of them were served in Valpovo and Miholjac and the other two in Hungary, in Raab and Pruck (Bruck an der Leitha) near Vienna. The receipt starts with the unexpected expenditure for a boys' church choir that sang during the sermon in the palace chapel of Valpovo. The paid reward was a clear proof that the choir performed before P. A. Hilleprand prior to his travel to Vienna

in September 1756. The other travels dated to December 1791. The short notes of secretary Paul Kirchmaier are incorporated into the records on the stops between Vienna and Belje and accompanying costs. It took 12 days to get to Belje in winter conditions and two more days to arrive in Valpovo. In June 1795, three men with two coaches made a trip to Pest. On their way back, they brought new organs. A complex archival case of 1803 describes numerous works on equipping a boat bought at the St. Margaret's Fair of Vienna. The case reveals details on the boat's crew and stages of its sail to Bratislava, Pest, Apatin, the confluence of the Drava River into the Danube and to Valpovo. The calculation involves personal information on the first people aboard and the weight of various cargoes shipped from Vienna and Pest. The calculation of F. Katzthaler and manor personnel demonstrates that the first sail from Vienna to Valpovo, resulted, with some differences in calculation, in profit obtained by Baron Josip Prandua.

Stjepan Vidaković

Republike 69
HR-31208 Petrijevci
stjepan.vidakovic7@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
UDK 338.2(497.5 Petrijevci)“18“

Ključne riječi
Petrijevci
Valpovačko
vlastelinstvo
Hilleprand von Prandau
Petrovci

OPĆINSKA UPRAVA I GOSPODARSTVO PETRIJEVACA U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

Rad se temelji na objavljenjima znanstvenoj i popularnoj literaturi Petrijevcima te na izvornoj arhivskoj građi dostupnoj u Državnom arhivu u Osijeku za razdoblje kraja 18. i prve polovice 19. st. Prati razvoj Petrijevaca od vremena Rimskoga Carstva do 18. stoljeća kada ulaze u sastav Valpovačkog vlastelinstva